

Łambinowicki Rocznik Muzealny

JEŃCY WOJENNI W LATACH
II WOJNY ŚWIATOWEJ

Tom 44

CENTRALNE MUZEUM
JEŃCÓW WOJENNYCH

OPOLE 2021

Komitet Redakcyjny

Iwona Biegun, Bartosz Janczak, Danuta Kisielewicz,
Renata Kobylarz-Buła, Joanna Lusek, Witold Mędykowski,
Tomasz Przerwa, Violetta Rezler-Wasielewska (przewodnicząca),
Piotr Stanek (sekretarz), Walter Świerc, Czesław Wawrzyniak

Recenzent tomu

Ryszard Wryk

Redaktor naczelna

Violetta Rezler-Wasielewska

Redaktorzy tomu

Violetta Rezler-Wasielewska
Kamil Weber

Redakcja i korekta

Maria Szwed

Tłumaczenia streszczeń

Jacek Jędrzejowski

Skład

Janina Drozdowska

Projekt okładki, układ typograficzny

Studio Widok

© Copyright by Centralne Muzeum Jeńców Wojennych

Adres redakcji

45-017 Opole, ul. Minorytów 3
Tel./fax 77 454 78 72, 453 92 16
www.cmjw.pl
e-mail: redakcja@cmjw.pl

ISSN 0137-5199

Nakład 300 egz., objętość: 15,6 ark. druk.

Druk: Zakład Poligraficzny Sindruk, Opole

Od Redakcji

Rok 2021 był drugim z kolei, stojącym pod znakiem światowej pandemii COVID-19. Po wcześniejszej izolacji społecznej i odwoływaniu lub zmianie terminów zdecydowanej większości wydarzeń publicznych, był to jednak również czas przystąpienia do możliwego odpracowywania zaległości w tym zakresie. Z tego powodu to właśnie w 2021 r., za który ukazał się niniejszy tom, zorganizowano m.in. dwa wielkie wydarzenia sportowe. Przede wszystkim, na przełomie lipca i sierpnia Tokio, stolica Japonii, gościła uczestników XXXII Letnich Igrzysk Olimpijskich. Miesiąc wcześniej zaś na stadionach 11 państw rozegrano turniej o mistrzostwo Europy w piłce nożnej mężczyzn – UEFA EURO 2020. Wydarzenia te przyciągnęły uwagę milionów osób na całym świecie, a w radości ze śledzenia sportowych zmagani można było dopatrzeć się nie tylko przyjemności kibicowania rywalizującym, ale przede wszystkim dużego zainteresowania sportem.

Nie może zatem dziwić Czytelników „Łambinowickiego Rocznika Muzealnego”, że sport stał się tematem przewodnim 44 tomu. Aktywność fizyczna jeńców przetrzymywanych długi czas w niewoli podczas II wojny światowej wzmagała nie tylko ich kondycję fizyczną, bardzo potrzebną zarówno na co dzień, jak i np. w trakcie ucieczki, ale także psychiczną, i w konsekwencji umożliwiała przetrwanie. Dawała jeńcom siłę, nadzieję, a nawet pewność w osobiste i najważniejsze zwycięstwo każdego z nich nad wspólnym wrogiem – agresorem, sprawcą internowania. To dla nas najważniejszy powód, by przypomnieć w prezentowanym tomie „Rocznika”, wydawanym w roku igrzysk, o tej szczególnej karcie człowieka i jego aktywności – sporcie.

Działalność sportowa jeńców wojennych jest od lat przedmiotem zainteresowania nie tylko historyków. Jak udowadniają publikowane tu teksty, pomimo upływu niemal ośmiu dekad od zakończenia II wojny światowej, nadal jest wiele do zrobienia. Prezentację zaś rezultatów najnowszych badań uważamy – jako wydawca „Łambinowickiego Rocznika Muzealnego” – za naszą powinność.

Czego zatem mogą spodziewać się Czytelnicy tomu 44 podczas jego lektury? Interesującym wprowadzeniem do tematu jest artykuł dr Anny Czerner, która, stawiając na wstępie prowokacyjne pytanie o źródła chęci i siły jeńców do zajęć sportowych w warunkach deprivacji w wielu obszarach, niepewności, lęku o los własny i pozostawionej za drutami rodziny, zwraca uwagę na konieczność szczególnej

konsolidacji sił całego, osłabionego niewolą organizmu, i omawia – z perspektywy socjologa rolę sportu – w przetrwaniu internowania. Z kolei prof. Anna Matuchniak-Mystkowska podkreśla w swym artykule rzadko zauważaną sferę przenikania sportu do innych obszarów jenieckiego życia za drutami, a konkretnie na styk sportu i sztuki, i koncentruje się na sztuce jenieckiej oficerów zamkniętych w oflagach – obozach Wehrmachtu w czasie II wojny światowej. Jest to również analiza socjologiczna. Pozostałe opracowania to dzieła historyków. Doktor Jan Daniluk podejmuje, jak sam stwierdza, próbę sformułowania syntetycznego obrazu aktywności sportowej jeńców państw zachodnich w świetle zachowanej dokumentacji YMCA z wizyt w obozach trzech wschodnich okręgów wojskowych Rzeszy Niemieckiej – VIII, XX oraz XXI. Dla dr. Kamila Webera przedmiotem badań stała się zaś jeniecka prasa, a w szczególności działalność jednego z jej twórców – Zygmunta Weissa, postaci niezwykle charyzmatycznej, któremu jeńcy m.in. w oflagach II B Arnswalde oraz II D Gross Born zawdzięczali dostęp do informacji i komentarzy sportowych w tych obozach. Również – jak udowadnia mgr Maria Bula – kronika Wojskowego Klubu Sportowego „Lwów” w Oflagu II C Woldenberg może być cennym źródłem wiedzy historycznej i dostarczyć wielu ciekawych poznawczo wiadomości. Nie inaczej jest w tekście mgr Moniki Sobczak, która by przedstawić działalność gimnastyków w Oflagu VI B Dössel za przedmiot swojej analizy przyjęła relację por. Zdzisława Kuscha. Dwóch autorów tekstów niniejszego tomu – prof. Renata Urban oraz mgr Kacper Ciesielski – wróciło natomiast do wątku badanego już przez innych historyków, ale – jak widać – dalej frapującego, mianowicie jenieckich losów polskich sportowców w obozach Wehrmachtu i NKWD. Całość „Rocznika” uzupełniają recenzje i omówienia najnowszych publikacji dotyczących jeniectwa, już niekoniecznie działalności sportowej za drutami, ponadto materiały, dla których znajdujemy miejsce w każdym tomie, chcąc zaakcentować związek periodyku z Centralnym Muzeum Jeńców Wojennych, tj.: sprawozdania, kalendarium oraz noty „Z żałobnej karty”.

Dzięki staraniom Autorów możemy wyrazić nadzieję, że tom 44 „Łąbinowickiego Rocznika Muzealnego” będzie kolejną ważną pozycją w literaturze naukowej dotyczącej II wojny światowej, jeniectwa i sportu. Będziemy zatem również wdzięczni za wszelkie opinie, komentarze i cytowania, do których zachęcamy.

Violetta Rezler-Wasielewska
Kamil Weber

Spis treści / Table of contents

Od Redakcji / From the Editing Staff (Violetta Rezler-Wasielewska, Kamil Weber)	3
--	---

Artykuły i materiały / Articles and materials

Anna Czerner , Pozostać sobą – rola sportu w przetrwaniu niewoli	7
To stay oneself – the role of sport in surviving captivity (Summary)	22
Renata Urban , Polscy olimpijczycy w niemieckich obozach jenieckich	23
Polish Olympians in German prisoner-of-war camps (Summary)	52
Jan Daniluk , Sport jeniecki w latach II wojny światowej w świetle raportów YMCA (szkic)	54
Prisoner-of-war sport in the years of World War I in the light of the YMCA reports (a sketch) (Summary)	62
Maria Bula , Działalność Wojskowego Klubu Sportowego „Lwów” w Oflagu II C Woldenberg na stronach klubowej kroniki (1939–1945)	63
The activity of the „Lvov” Military Sports Club in Oflag II C Woldenberg as recorded on the pages of the Club’s chronicle (1939–1945) (Summary) ..	81
Kamil Weber , Prasa sportowa za drutami oflagów. Działalność redaktora Zygmunta Weissa	82
The sports press behind oflag wires. The activity of Zygmunt Weiss, an editor (Summary)	111
Anna Matuchniak-Mystkowska , Pogranicza sportu i sztuki – analizy sztuki jenieckiej. Studium z socjologii sztuki <i>cross-genre</i>	112
Boundaries of sport and art – an analysis of prisoners’ of war art. A <i>cross-genre</i> study in sociology of art (Summary)	135

Archiwum / Archive

Kacper Ciesielski , Sportowcy wśród ofiar zbrodni katyńskiej oraz powiązane z nimi artefakty grobowe i archiwalia w zbiorach Muzeum Katyńskiego ..	139
Athletes among the victims of the Katyn Crime and tomb artefacts and archival items connected with them as found in the collection of the Katyn Museum (Summary)	156

Wspomnienia i relacje / Memoirs and accounts

- Monika Sobczak**, Aktywność gimnastyków w Oflagu VI B Dössel na podstawie relacji por. Zdzisława Kuscha „Gimnastyka na drążku” 159
The activity of gymnasts in Oflag VI B Dössel on the basis of Lt. Zdzisław Kusch’s account entitled “Gimnastyka na drążku” (Summary). 175

Recenzje i omówienia / Reviews and discussions

- Anna Matuchniak-Mystkowska, *Sport jeniecki w Oflagach II B Arnswalde, II C Woldenberg, II D Gross Born. Analiza socjologiczna* [POWs’ sports activities in Oflagach II B Arnswalde, II C Woldenberg and II D Gross Born. A sociological analysis], Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2021, 355 s. (**Danuta Kisielewicz**) 179
- Listy z Woldenbergu. Korespondencja jeńca wojennego majora Feliksa Chmielewskiego z Oflagu II C Woldenberg* [Letters from Woldenberg. The war correspondence of Major Feliks Chmielewski of Oflag II C Woldenberg], Wydawnictwo Muzeum Wojska w Białymstoku, Białystok 2021, 120 s. (**Anna Matuchniak-Mystkowska**) 184
- Andrzej Fedorowicz, *Gladiatorzy z obozów śmierci* [The gladiators from death camps], Wydawnictwo: Bellona, Warszawa 2020, 264 s. (**Kamil Weber**) 193

Sprawozdania / Reports

- Sprawozdanie z XVI Sesji Edukacyjnej „Jeśli nie pamięć, to co? Edukacja w miejscach pamięci narodowej”, 8 czerwca 2021 r. [Report on the XVI Educational Session “If not remembrance, then what? Education in sites of national remembrance”, 8 June 2021] (**Dominik Marcinkowski**). 201
- Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Miejsca po niemieckich obozach jenieckich w Polsce. Zapomniane czy odkrywane?”, 15 listopada 2021 r. [Report on the National Scientific Conference “Former sites of German POW camps in Poland. Forgotten or discovered?”, 15 November 2021] (**Maria Bula**) 205

Z żałobnej karty / Obituaries

Danuta Schetyna (1929–2021) (Krzysztof Harupa)	209
Stanisław Senft (1944–2021) (Edmund Nowak)	213
Jerzy Esden-Tempski (1926–2021) (Piotr Stanek)	217

Kalendarium / Calendar of events

Kalendarium łambinowickie (styczeń–grudzień 2021) [Łambinowice calendar of events (January–December 2021)] (Dominik Marcinkowski)	223
--	-----

Spis ilustracji

Maria Bula, Działalność Wojskowego Klubu Sportowego „Lwów” w Oflagu II C Woldenberg na stronach klubowej kroniki (1939–1945)

1. Strona tytułowa zrehabilitowanej kroniki Klubu Sportowego „Lwów” z 1984 r. 65
Źródło: CMJW, MiD, II OW, sygn. 12
2. Zawodnicy KS „Lwów”, Oflag II C Woldenberg. 70
Źródło: CMJW, MiD, II OW, sygn. 12
3. Dyplom zdobyty przez reprezentację KS „Lwów” w rozgrywkach tenisa stołowego 72
Źródło: CMJW, Fototeka, Oflag II C Woldenberg
4. Program zawodów olimpijskich w Oflagu II C Woldenberg 78
Źródło: CMJW, Fototeka, Oflag II C Woldenberg

Kamil Weber, Prasa sportowa za drutami oflagów. Działalność redaktora Zygmunta Weissa

1. Bieg na 200 m rozgrywany w 1932 r. Zygmunt Weiss na środkowym torze. 86
Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/14/901/1

Anna Matuchniak-Mystkowska, Pogranicza sportu i sztuki – analizy sztuki jenieckiej. Studium z socjologii sztuki *cross-genre*

1. Msza św. w Oflagu II C Woldenberg. 117
Źródło: Zbiory CMJW
2. Akrobaci Łabędy, w podstawie ppor. Jan Ciechowski 123
Źródło: Zbiory Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie
3. Rudolf Fryszowski, *Mecz piłki nożnej Wisła–Warta*, akwarela, 26 X 1944 r., Oflag II D Gross Born 125
Źródło: R. Fryszowski, *Za drutami... W oflagach niemieckich 1939–1945. Akwarele*, Warszawa 2017
4. Stanisław Żukowski, grafika *Sport*, Oflag II C Woldenberg 126
Źródło: Zbiory CMJW
5. Stanisław Żukowski, grafika *Spacer I*, Oflag II C Woldenberg. 127
Źródło: Zbiory Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie
6. Stanisław Żukowski, grafika *Spacer II*, Oflag II C Woldenberg 128
Źródło: Zbiory CMJW
7. Ppor. Marian Benkowski. 129
Źródło: S. Giziński, A. Szutowicz, *Oflag II B Arnswalde. Jenieckie losy*, Wrocław 2013, s. 79

8. Ppor. Zygmunt Weiss. 129
 Źródło: S. Giziński, A. Szutowicz, *Oflag II B Arnswalde. Jenieckie losy*,
 Wrocław 2013, s. 81
9. Dyplom sędziego bokszerskiego Zbigniewa Czebotarewicza, Oflag II C
 Woldenberg. 130
 Źródło: Zbiory Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie

Kacper Ciesielski, Sportowcy wśród ofiar zbrodni katyńskiej oraz powiązane z nimi artefakty grobowe i archiwalia w zbiorach Muzeum Katyńskiego

1. Reprezentacja Polski w wioślarstwie – zdobywcy brązowego medalu w konkurencji czwórka ze sternikiem. Stoją od lewej: Edward Kobylński, Stanisław Urban, sternik Jerzy Skolimowski, Janusz Ślązak i Jerzy Braun. 141
 Źródło: Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego, sygn. 3/1/0/5/787/3
2. Międzynarodowy Konkurs Hippyiczny w Warszawie w 1937 r. Widoczni od lewej: rtm. Seweryn Kulesza, rtm. Henryk Roycewicz i rtm. Zdzisław Kawecki. 142
 Źródło: Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego, sygn. 3/1/0/5/1059/5
3. Aleksander Marek Kowalski. 143
 Źródło: Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego, sygn. 3/1/0/14/242
4. Reprezentacja Polski w piłce nożnej na VIII Letnich Igrzyskach Olimpijskich w Paryżu w 1924 r., Marian Spojda siedzi pierwszy od lewej. . . 144
 Źródło: Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego, sygn. 3/1/0/5/783/1
5. Józef Baran-Bilewski podczas pokazu techniki rzutu dyskiem. 146
 Źródło: Zbiory prywatne Artura Bilewskiego
6. Legitymacja Władysława Pawlukiewicza, Wołyński Okręgowy Związek Piłki Nożnej. 147
 Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 122 A)
7. Znak tożsamości, tzw. nieśmiertelnik, ppor. Tadeusza Ramzy. 148
 Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK Ch. 30)
8. Legitymacja Polskiego Związku Narciarskiego Edmunda Jodko. 149
 Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 565 A)
9. Legitymacja Klubu Sportowego Państwowych Zakładów Lotniczych Edwarda Knapika, członka sekcji pływackiej. 149
 Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 380 A)
10. Puchar kpt. Bronisława Koblńskiego, za zajęcie 5. miejsca w zawodach o Puchar Gordona Bennetta, Liege 1938 r. 150
 Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 163 K)
11. Znaki tożsamości Kazimierza Starkowskiego i Czesława Zaleskiego. . . 151
 Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 1115 CH i MK 591 K)

12. Państwowa Odznaka Sportowa (MK 87 M) oraz fragment świadectwa POS (MK 254 A) należące do post. Wacława Słabolepszego odnalezione przy ofercie w zbiorowej mogile w Miednoje. 153
Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego
13. Legitymacja członkowska Policyjnego Klubu Sportowego w Łodzi Antoniego Ignatowicza. 153
Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 33 A)
14. Legitymacja Związku Strzeleckiego Henryka Bieńkowskiego. 154
Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 1169 A)
15. Legitymacja Wojskowego Klubu Sportowego Henryka Bieńkowskiego. 154
Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 1171 A)
16. Pudełko z obozu w Starobielsku odnalezione w Charkowie, nazwisko „Fryszczyn” jest widoczne na spodzie pudełka po prawej stronie, mniej więcej w połowie wysokości obiektu 155
Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 2080 CH)

Monika Sobczak, Aktywność gimnastyków w Oflagu VI B Dössel na podstawie relacji por. Zdzisława Kuscha „Gimnastyka na drążku”

1. Zdzisław Kusch jako dowódca pociągu pancernego Armii Czerwonej 161
Źródło: T. Butkiewicz, *Polscy żołnierze Października*, Warszawa 1977, s. 98.

Danuta Schetyna (1929–2021) (**Krzysztof Harupa**)

1. Danuta Schetyna 209
Źródło: Archiwum Towarzystwa Polonia-Kresy

Stanisław Senft (1944–2021) (**Edmund Nowak**)

1. Stanisław Senft. 213
Źródło: CMJW

Jerzy Esden-Tempski (1926–2021) (**Piotr Stanek**)

1. Jerzy Esden-Tempski. 217
Źródło: Zbiory CMJW
2. Jerzy Esden-Tempski w kolumnie wychodzących powstańców – w lewym górnym rogu (w furazerce) 218
Źródło: Kopia w zbiorach CMJW
3. Jerzy Esden-Tempski – spotkanie z młodzieżą w Łambinowicach w 2017 r. . . 220
Źródło: Zbiory CMJW